ISSN : 3048-6394
Vol.: 02, Issue: 01; July, 2024

ভাৰতীয় প্ৰেক্ষাপটত গুৰু-শিষ্যৰ পৰম্পৰা আৰু সাম্প্ৰতিক কালত ইয়াৰ প্ৰাসংগিকতা

— পদ্মিনী দাস
সহকাৰী অধ্যাপক
ভূগোল বিভাগ
বাহনা মহাবিদ্যালয়
ই-মেইল্ঃ mainudas03210321@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ ঃ

পাৰস্পৰিক সন্মান আৰু আধ্যাত্মিক পথ প্ৰদৰ্শনত শিপাই থকা ভাৰতীয় পৰম্পৰাগত গুৰু শিষ্যৰ পৰম্পৰাই এক পবিত্ৰ সম্পৰ্কেৰে শতিকাজুৰি বিকশিত হৈ আহিছে। আধুনিক অভিযোজনত এই পবিত্ৰ বন্ধন ধৰ্মীয় প্ৰেক্ষাপটৰ বাহিৰলৈ গৈ শিক্ষা, কলাৰ উদ্যোগীকৰণৰ দৰে বিভিন্ন ক্ষেত্ৰলৈকে বিস্তৃত হৈ আছে। এই আলোচনাত সমসাময়িক সমাজে এই প্ৰাচীন পৰম্পৰাক কেনেকৈ পুনৰ ব্যাখ্যা কৰে, সেই বিষয়ে অন্বেষণ কৰাৰ লগতে দ্ৰুতগতিত পৰিৱৰ্তিত পৃথিৱীখনত জ্ঞান বিনিময় আৰু ব্যক্তিগত বৃদ্ধিৰ ওপৰত কিদৰে গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হয়,সেয়াও সামৰি লোৱা হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে এই পৰম্পৰাই আধুনিক যুগৰ গতিশীলতাক আকোৱালি লোৱাৰ উপৰিও উদ্ভাৱন আৰু সাংস্কৃতিক ঐতিহ্য সংৰক্ষণৰ তাৎপৰ্য্যৰ ওপৰত গভীৰভাৱে অনুসন্ধান কৰে।

***বীজশব্দ ঃ** গুৰু-শিষ্য, শিক্ষা, জ্ঞান, পৰম্পৰা।*

আৰম্ভণি ঃ

যুগ যুগ ধৰি ভাৰতীয় সংস্কৃতিত গভীৰভাৱে শিপাই থকা গুৰু শিষ্য পৰম্পৰাই এজন গুৰু আৰু শিষ্যৰ মাজত এক পবিত্ৰ বান্ধোনক মূৰ্ত কৰি তুলিছে। শ্ৰদ্ধা আৰু প্ৰজ্ঞাৰে ডুব যোৱা এই যুগ পুৰণি প্ৰথা বৈদিক যুগৰ পৰাই আৰম্ভ হয়, য'ত শিক্ষকৰ দ্বাৰা ছাত্ৰসকলক মৌখিক ভাৱে জ্ঞান প্ৰদান কৰা হৈছিল, যিয়ে কেৱল শিক্ষণেই নহয়, আধ্যাত্মিক বুদ্ধিৰ পোষকতা কৰিছিল। আধ্যাত্মিক পথ প্ৰদৰ্শক স্বৰূপে গুৰুজনে কেৱল জ্ঞানেই নহয়, মূল্যবোধ, নৈতিকতা, জীৱনৰ শিক্ষাও প্ৰদান কৰি শিষ্যৰ চৰিত্ৰ আৰু ভাগ্য গঢ় দিছিল।

এই পৰম্পৰাই কেৱল শৈক্ষিক শিক্ষণক অতিক্ৰম কৰি ব্যক্তিগত ৰূপান্তৰৰ ক্ষেত্ৰখনলৈ পৰিবৰ্তিত হৈছিল, য'ত গুৰুৰ প্ৰজ্ঞাক জ্ঞান প্ৰাপ্তিৰ পথ হিচাপে ভবা হৈছিল। গুৰু আৰু শিষ্যৰ মাজৰ সম্পৰ্কৰ বৈশিষ্ট্য আছিল নম্ৰতা, ভক্তি আৰু শিক্ষণৰ প্ৰতি অটল দায়বদ্ধতা।

আধুনিক প্ৰেক্ষাপটত গুৰু শিষ্য পৰম্পৰাৰ সাৰমৰ্ম কালজয়ী হৈ থাকিলেও ইয়াৰ সমাযোজনে সমসাময়িক সমাজৰ বিৱৰ্তনশীল গতিশীলতাক প্ৰতিফলিত কৰে। প্ৰযুক্তি, বিশ্বায়ন, পৰিৱৰ্তিত সামাজিক গাঁথনিয়ে জ্ঞান আহৰণ আৰু সঞ্চাৰণৰ ধৰণত প্ৰভাৱ পেলাইছে। তথাপিও এই পৰিৱৰ্তনসমূহৰ মাজতে সন্মান আৰু আজীৱন শিক্ষণৰ মৌলিক নীতিসমূহ বৰ্তি থাকে।

পৰম্পৰাগত গুৰু শিষ্যৰ সম্পৰ্কৰ গতিশীলতাই হয়তো সমসাময়িক প্ৰয়োজনৰ প্ৰতি সঁহাৰি জনাই এক বিশাল ব্যৱস্থালৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে যদিও ইয়াৰ দ্বাৰা প্ৰজ্ঞাৰ প্ৰসাৰ আৰু গভীৰভাৱে উপলব্ধি কৰা ব্যক্তিসকলক তেওঁলোকৰ আত্ম উত্তৰণৰ যাত্ৰাত অনুপ্ৰাণিত আৰু পথ প্ৰদৰ্শন কৰি আহিছে।

ISSN : 3048-6394
Vol.: 02, Issue: 01; July, 2024

গৱেষণাৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য ঃ

প্ৰাচীন ভাৰতৰ গুৰু -শিষ্য পৰম্পৰাই যিহেতু আধ্যাত্মিক আৰু বৌদ্ধিক বৃদ্ধিৰ ক্ষেত্ৰত সহায়ক হৈছিল,সেইহেতু শিক্ষক (গুৰু) আৰু ছাত্ৰ (শিষ্য)ৰ মাজৰ পবিত্ৰ সম্পৰ্কৰ ওপৰত আলোচনাটি যুগুত কৰা হৈছে।

গৱেষণাৰ পদ্ধতি ঃ

'ভাৰতীয় প্ৰেক্ষাপটত গুৰু-শিষ্যৰ পৰম্পৰা আৰু সাম্প্ৰতিক কালত ইয়াৰ প্ৰাসংগিকতা'— শীৰ্ষক আলোচনাটি প্ৰস্তুত কৰোঁতে বৰ্ণনাত্মক আৰু বিশ্লেষণাত্মক সহায় লোৱা হৈছে।

মূল বিষয়ৰ আলোচনা ঃ

বৈদিক যুগৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা ঃ

প্ৰাচীন ভাৰতৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা বুলি কওঁতে হিন্দু শিক্ষা ব্যৱস্থা তথা বৈদিক যুগৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ কথাই মনলৈ আহে। সেই সময়ত বিশেষকৈ নৈতিক, আধ্যাত্মিক দিশবোৰত অধিক গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল। তদুপৰি শিক্ষাক ঈশ্বৰৰ স্বৰূপ হিচাপে বা ঈশ্বৰক পোৱাৰ এক বাট হিচাপে বিবেচনা কৰা হৈছিল। "শিক্ষা আত্ম উপলব্ধি আৰু আত্মশুদ্ধি এই দুই আদৰ্শৰ সমন্বয়ত গঢ় লৈ উঠিছিল। সেয়ে সেই সময়ত যিয়ে আমাক মুক্তি দিব পাৰে সেয়ে বিদ্যা বা শিক্ষা।" (চলিহা, শইকীয়া আৰু শইকীয়া, ২০২৪, পৃ. ১৬)।

বৈদিক শিক্ষাৰ মূল ভেটি হ'ল বেদ আছিল আৰু সেই যুগত বেদৰ অধ্যয়নৰ বাবে শিষ্যক বাৰ বছৰ সময়ৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। উপকৰ্ম্মণ এনেকুৱা এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ অনুষ্ঠান আছিল;যাৰ দ্বাৰা শিশুসকলক বেদৰ শিক্ষাদান কাৰ্য আৰম্ভ কৰা হৈছিল।

"বৈদিক যুগত সৰ্বোচ্চ জ্ঞান লাভৰ বাবে শ্ৰৱণ, মন আৰু নিদিধ্যানাসন প্ৰক্ৰিয়াৰ মাধ্যমেৰে শিক্ষা প্ৰদান কৰা হৈছিল।গুৰু শিষ্যৰ সম্বন্ধ পিতা-পুত্ৰৰ দৰে আছিল। সেই সময়ত শিষ্যৰ সংখ্যা কম হোৱাৰ বাবে গুৰুৱে প্ৰতিজন শিষ্যকে ব্যক্তিগতভাৱে দৃষ্টি দিব পাৰিছিল।" (চলিহা, শইকীয়া আৰু শইকীয়া, ২০২৪, পৃ. ১৮)।

বৈদিক শিক্ষাৰ বৈশিষ্ট্য ঃ

গুৰুকুল ঃ বৈদিক যুগত যজ্ঞৰ নীতি নিয়ম মানি পূজা পাতল কৰিবৰ বাবে পুৰোহিত শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি হৈছিল। এই পুৰোহিতসকলৰ যিসকলে বেদমন্ত্ৰ ৰচনা আৰু পালন কৰিছিল তেওঁলোকক ঋষি বুলি কোৱা হৈছিল। এই ঋষিসকলে আশ্ৰমত অন্য ছাত্ৰসকলক শিক্ষাদান কৰিছিল। এই গুৰুকুলত শিষ্যসকলে ব্ৰহ্মচাৰী ব্ৰত পালন কৰি, ধ্যান-চৰ্চা কৰি মায়াৰ মোহ পাশৰ পৰা আঁতৰি সাধনাত লীন হৈছিল। এই গুৰুকুলসমূহত গুৰু-শিষ্যৰ মাজত যি এক মধুৰ সম্পৰ্ক গঢ় লৈ উঠে, সেই সম্পৰ্ক পিতা-পুত্ৰৰ দৰে।

শিক্ষক বা গুৰু ঃ শিষ্যৰ ভৱিষ্যত গঢ়াত শিক্ষক বা গুৰুৰ বিশেষ ভূমিকা আছিল। কাৰণ শিষ্যসকলে গুৰুৰ তত্বাৱধানতে এই সময়ছোৱাত গুৰুৰ পৰা জ্ঞানপ্ৰাপ্তিৰে নিজ নিজ জীৱন শৈলী গঢ় দিব পাৰিছিল।

ছাত্ৰৰ কৰ্তব্য ঃ গুৰুকুলসমূহত যেতিয়া শিষ্যই নাম লগাইছিল, সেই সময়ত শিষ্যসকলৰ বাবে ব্ৰহ্মচৰ্য পালন কৰাটো বাধ্যতামূলক আছিল। ইয়াৰ উপৰিও শিষ্যসকলে লোভ, মোহ, কাম, ক্ৰোধ আদি ত্যাগ

ISSN : 3048-6394
Vol.: 02, Issue: 01; July, 2024

কৰি অধ্যয়নত ভালদৰে মনোনিবেশ কৰাটো বাধ্যতামূলক আছিল। শিষ্যসকলে গুৰুগৃহত (১২ বছৰ কাল গুৰুকুলত কটোৱা সময়খিনি) থকাৰ সময়ছোৱাত সেই সময়ৰ নিয়ম অনুসৰি সম্প্ৰদায় অনুসৰি একো একোডাল পেটি গাত মেৰিয়াই ৰাখিব লাগিছিল। এই পেটিডালক ‘মেখলা’ বোলা হৈছিল।

গুৰুৰ প্ৰতি শিষ্য দায়বদ্ধ আছিল। গুৰুৰ সকলোবোৰ আদেশ-নিৰ্দেশ শিষ্যই পালন কৰিব লাগিছিল। গুৰু গৃহত থকা সময়ছোৱাত গুৰুৰ ঘৰৰ কাম-বনত সহায় কৰাটো শিষ্যৰ দায়িত্ব আছিল। গুৰুৰ বাবে খৰি গোটোৱা, পূজাৰ বাবে ফুল-ফলৰ যোগান ধৰা, পানী অনা আদি কাৰ্যবোৰ শিষ্যই কৰিছিল। গুৰুৰ আদেশ উলংঘা কৰাটো পাপ বুলি বিবেচনা কৰা হৈছিল। এইবোৰৰ উদ্দেশ্য আছিল শিষ্য সকলক নম্ৰ, অমায়িক কৰি তোলা।

ইয়াৰ উপৰি শিষ্যই সময়মতে নিজৰ দৈনন্দিন কামখিনি নিয়াৰিকৈ নিয়মিতভাৱে পালন কৰাটো বাধ্যতামূলক আছিল।

গুৰু শিষ্যৰ সম্বন্ধ ঃ বৈদিক যুগত শিষ্যই গুৰুক পিতা তুল্য আদৰ আৰু সন্মান জনাইছিল। ঠিক তেনেদৰে শিষ্যকো গুৰুৱে পুত্ৰৰ দৃষ্টিৰে চাইছিল। দুয়োৰো মাজত এক মধুৰ সম্পৰ্ক গঢ় লৈ উঠিছিল। দুয়োৰে মাজত নিজ নিজ কৰ্ম সুকলমে পালন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত পৰস্পৰে পৰস্পৰক সহায় কৰিছিল। গুৰুৱে শিষ্যক শিক্ষাদান কৰাৰ উপৰিও তেওঁলোকৰ থকা-খোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা, তেওঁলোকৰ বেমাৰ আজাৰত লালন-পালন কৰা, শিষ্যৰ সকলোবোৰ দিশৰ সৰ্বাঙ্গীন কল্যানৰ বাবে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা, মেধাৱী ছাত্ৰসকলক জীৱন-বাটত আগবাঢ়ি যাবলৈ প্ৰেৰণা যোগোৱা আদি কামবোৰ কৰিছিল। গুৰুৱে তেওঁৰ ওচৰলৈ অহা শিষ্যক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত কোনো অংশ গোপন নকৰাকৈ শিষ্যৰ ভালৰ হকে মনে-প্ৰাণে সত্যৰ শিক্ষা প্ৰদান কৰিছিল। যদি কোনো বিষয়তআন গুৰুৰ শিক্ষাদানৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰিছিল,তেন্তে গুৰুৱে কোনো কুণ্ঠাবোধ নকৰাকৈ শিষ্যক অন্য গুৰুৰ ওচৰলৈ যাবলৈ অনুমতি প্ৰদান কৰিছিল।

ইতিপূৰ্বে উল্লেখ কৰা হৈছে যে শিষ্যসকলে গুৰুক পিতৃ জ্ঞান কৰিছিল। গুৰুৱেও শিষ্যক নিজ সন্তানৰ দৰে মৰম আৰু আদৰ কৰিছিল। শিষ্যও গুৰু গৃহৰ সকলোবোৰ কৰ্ম নিজ ইচ্ছাৰে কৰিছিল। ইয়াৰ ভিতৰত পানী অনা, খৰি গোটোৱা, পূজা কৰ্মৰ বাবে ফুল-ফল যোগান ধৰা আদি। অৱশ্যে ইয়াৰ বাবে গুৰুৱে শিষ্যৰ ওপৰত কোনো ধৰণৰ হেঁচা প্ৰয়োগ কৰা নাছিল। সেই সময়ত গুৰুসকল অগাধ পণ্ডিত, উচ্চ চিন্তাধাৰা, শাস্ত্ৰত নিপুণ আৰু মহৎ গুণৰ অধিকাৰী আছিল। গুৰুৰ মূল কাৰ্য্যৰ ভিতৰত আছিল যাগ, যজ্ঞ, পূজা-অৰ্চনা অধ্যয়ন আদি। এই কৰ্মসমূহ কৰিয়েই গুৰুৱে সৰহভাগ সময় অতিবাহিত কৰিছিল। শিষ্যসকলৰ বাবে গুৰু আছিল আদৰ্শ স্বৰূপ। শিষ্যসকলৰ মনত উদয় হোৱা যিকোনো প্ৰশ্ন, শংকা আদিবোৰ গুৰুৰ সান্নিধ্যই দূৰ কৰিছিল। গুৰুৰ চৰিত্ৰ ,আদৰ্শৰ প্ৰতিচ্ছবি শিষ্যৰ ব্যক্তিত্বত প্ৰতিফলিত হৈছিল।

গুৰু গৃহত থকা সময়ছোৱাত শিষ্যই গুৰুৰ পৰা ঘৰৰ আন আন সদস্যৰ দৰেই মৰম পাইছিল। অৱশ্যে ঘৰৰ গুৰু পত্নী আৰু দুহিতাৰ লগত শিষ্যই এক মৰ্যাদাসম্পন্ন সম্পৰ্ক ৰক্ষা কৰিব লাগিছিল। শিষ্যসকলৰ গুৰু গৃহৰ কাম-কাজ কৰা, খাদ্য বস্তু সংগ্ৰহ কৰা আদি কামৰ বাবে যিখিনি সময় অপব্যয় হৈছিল সেই সময়খিনিৰ ক্ষতিপূৰণৰ বাবে গুৰুৱে আজৰি সময়ত শিষ্যক শিক্ষাদান কৰিছিল। শিক্ষাদানৰ বাবে গুৰুৱে শিষ্যৰ বাবে কোনো ধৰণৰ মাচুল লোৱা নাছিল। অন্যহাতেদি গুৰুৱে শিষ্যক জীৱন বাটত প্ৰয়োজনীয় অন্য ক্ষেত্ৰৰ লগত জড়িত বিষয়সমূহৰ ওপৰতো শিক্ষা দিছিল। যাতে শিষ্যসকলে নিজৰ জীৱন বাটত এই শিক্ষাসমূহ প্ৰয়োগ কৰি জীৱনটো ভালদৰে উপভোগ কৰিব পাৰে।

Published by IQAC, Bahona College

ISSN : 3048-6394
Vol.: 02, Issue: 01; July, 2024

"সমাৱৰ্তন উৎসৱত গুৰুৱে দিয়া উপদেশ তথা নিৰ্দেশনামূলক বাণীসমূহৰ পৰাই গুৰুৱে শিষ্যৰ হিতৰ বাবে কৰা চিন্তাৰ প্ৰমান পোৱা যায়।" (শৰ্মা, আৰু গোস্বামী, ২০০৯)। শিক্ষা সাং কৰাৰ পিছত শিষ্যসকলে গুৰুক নিজ সামৰ্থ অনুযায়ী গুৰু দক্ষিণা দিছিল। গুৰু দক্ষিণাৰ এই পৰম্পৰাক আমি বুজিবৰ বাবে মহাভাৰতৰ একলব্য আৰু গুৰু দ্ৰোণাচাৰ্যৰ মাজৰ সম্পৰ্কটোক উদাহৰণ হিচাপে ল'ব পাৰো। গুৰু দ্ৰোণাচাৰ্যই একলব্যক নিজৰ শিষ্য হিচাপে গ্ৰহণ নকৰি শিক্ষা প্ৰদান নকৰাৰ কথা কোৱাত একলব্যই গুৰু (দ্ৰোণাচাৰ্য) ৰ প্ৰতিমা সাজি গভীৰ অৰণ্যত আত্ম প্ৰচেষ্টাৰে ধনু বিদ্যাত পাৰ্গত হৈছিল।

এই কথা গুৰু দ্ৰোনাচাৰ্যই গম পোৱাত একলব্যৰ পৰা গুৰু দক্ষিণা হিচাপে একলব্যৰ সোঁহাতৰ বুঢ়া আঙুলিটো বিচৰাত একলব্যই কুণ্ঠাবোধ নকৰি একেবাৰতে নিজৰ বুঢ়া আঙুলিটো কাটি গুৰু দক্ষিণা হিচাপে দান দি গুৰুৰ প্ৰতি থকা অগাধ ভক্তি আৰু শ্ৰদ্ধাৰ পৰিচয় দিছিল। বৰ্তমান যুগতো কোনো কোনো ঠাইত ছাত্ৰৰ একান্ত প্ৰচেষ্টা আৰু শিক্ষকৰ প্ৰতি থকা শ্ৰদ্ধা ভক্তিক 'একলব্য'ৰ লগত তুলনা কৰা হয়।

বৈদিক যুগত গুৰুসকলে শিষ্যৰ ভৱিষ্যৎ ভাল কৰিবৰ কাৰণে বিভিন্ন ধৰণৰ শিক্ষা দিছিল। শিক্ষা সাং কৰাৰ পিছতো শিষ্যসকলে মাজে সময়ে গুৰুৰ ওচৰলৈ আহি সন্মান, শ্ৰদ্ধা আৰু কৃতজ্ঞতা জনাইছিল। লগতে ভিন ভিন নতুন কথা শিকিছিল। এনেদৰেই বৈদিক যুগত গুৰু শিষ্যৰ মাজত মৰম, শ্ৰদ্ধা, বিশ্বাসৰ বান্ধোনত গঢ় লৈ উঠিছিল।

গুৰু -শিষ্যৰ পৰম্পৰা হৈছে এনে এক পৰম্পৰা য'ত গুৰু- শিষ্যৰ মাজৰ আধ্যাত্মিকতাৰ পথটো দেখুৱা হয় য'ত গুৰুৰ পৰা গুৰুৰ জ্ঞান শিক্ষা আদিবোৰ শিষ্যলৈ প্ৰৱৰ্তন হয়। বৰ্তমান আধুনিক যুগত গুৰু -শিষ্যৰ পৰম্পৰাৰ ৰূপৰ কিছু সাল-সলনি হৈছে, যদিও ইয়াৰ মৌলিক ৰূপ একে আছে। বৰ্তমান যুগত বিদ্যালয়, মহাবিদ্যালয়, বিশ্ববিদ্যালয়সমূহত শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত এই পৰম্পৰা বৰ্তমানেও ৰক্ষা কৰা হয়। অধিক বিদ্যমান মাধ্যম তথা বৰ্তমান আধুনিক যুগতো অনলাইন শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ যোগেদিও এই পৰম্পৰা নতুন ৰূপত উপস্থাপন হৈছে।

আধ্যাত্মিক আৰু যোগ শিক্ষাত আধুনিক যুগত গুৰু- শিষ্যৰ পৰম্পৰা বিশেষকৈ প্ৰাসঙ্গিক হৈ আছে। ইয়াত শিক্ষাৰ্থীয়ে গুৰুৰ পৰা ব্যক্তিগত ৰূপত আৰু গভীৰ জ্ঞান আৰু শিক্ষা গ্ৰহণ কৰে। বহু যোগ আৰু আধ্যাত্মিক কেন্দ্ৰত এই পৰম্পৰা বাহাল ৰখা হৈছে।

এই বিৱৰ্তিত পৰম্পৰাই প্ৰমাণ কৰিছে যে যাত্ৰা যিমানেই পৰিৱৰ্তন নহওক কিয়, মূল শিক্ষাৰ আৰু জ্ঞানৰ প্ৰৱৰ্তনৰ ধাৰণাটো আজিও গুৰু-শিষ্যৰ পৰম্পৰাত অটলভাৱে বিদ্যমান হৈ আছে।

টোকাটোৰ মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ ঃ

ব্যক্তিগত শিক্ষা ঃ গুৰুৱে শিষ্যৰ ব্যক্তিগত প্ৰয়োজন আৰু সামৰ্থ্য অনুসৰি শিক্ষা প্ৰদান কৰিছিল।

সামগ্ৰিক শিক্ষণ ঃ শৈক্ষিক জ্ঞানৰ বাহিৰেও শিষ্যসকলে মূল্যবোধ, নৈতিকতা আৰু ব্যৱহাৰিক জীৱন দক্ষতা শিকিছিল।

আধ্যাত্মিক বন্ধন ঃ গুৰু-শিষ্যৰ মাজৰ সম্পৰ্কটো প্ৰায়ে আধ্যাত্মিক আছিল, গুৰুৱে শিষ্যৰ আভ্যন্তৰীণ বিকাশত পথ প্ৰদৰ্শন কৰিছিল।

মৌখিক পৰম্পৰা ঃ জ্ঞান মৌখিকভাৱে প্ৰেৰণ কৰা হৈছিল। মুখস্থ আৰু গভীৰ বুজাবুজিৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছিল।

Published by IQAC, Bahona College

ISSN : 3048-6394
Vol.: 02, Issue: 01; July, 2024

সম্প্ৰদায় আৰু অনুশাসন ঃ শিষ্যসকলে প্ৰায়ে সাম্প্ৰদায়িক (গুৰুকুল) পৰিবেশত বাস কৰিছিল, অনুশাসন আৰু সম্প্ৰদায়বোধৰ পোষকতা কৰিছিল।

আধুনিক অভিযোজন ঃ সমসাময়িক সময়ত পৰম্পৰাগত গুৰু-শিষ্য আৰ্হিৰ যথেষ্ট বিকাশ হৈছে। সাৰমৰ্ম থাকিলেও আধুনিক অভিযোজনে আজিৰ সমাজ, প্ৰযুক্তি আৰু শৈক্ষিক আন্তঃগাঁথনিৰ দাবী পূৰণ কৰে।

আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থা ঃআধুনিক শিক্ষাই গুৰু-শিষ্য পৰম্পৰাৰ বহু দিশ আনুষ্ঠানিক কৰি তুলিছে। বিদ্যালয় আৰু বিশ্ববিদ্যালয়সমূহে প্ৰায়ে নিজৰ কাঠামোৰ ভিতৰত এজনৰ পৰা এজনলৈ বিভিন্ন শিক্ষাৰ আদৰ্শ সমূহ আদান-প্ৰদান কৰে, য'ত অধ্যাপকসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিশেষকৈ উচ্চ পৰ্যায়ৰ শিক্ষাত নিবিড়ভাৱে প্ৰশিক্ষণ দিয়ে।

ডিজিটেল প্লেটফৰ্ম ঃ ইন্টাৰনেট আৰু ডিজিটেল যোগাযোগৰ উত্থানে এই পৰম্পৰাত বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তন আনিছে। ইয়াৰ উপৰিও ডিজিটেল যোগাযোগ সঁজুলিয়ে ভৌগলিক সীমা অতিক্ৰম কৰি নতুন পৰিৱৰ্তন আনিছে।

প্ৰতিষ্ঠানিক গুৰুকুল ঃ কিছুমান আধুনিক প্ৰতিষ্ঠানে পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰ সৈতে সমসায়নিক পাঠ্যক্ৰমৰ সংমিশ্ৰণ ঘটাই গুৰুকুল ব্যৱস্থাক পুনৰুজ্জীৱিত কৰিছে। এই বিদ্যালয়সমূহৰ লক্ষ্য হৈছে শৈক্ষিক বিষয়ৰ সমান্তৰালভাৱে আধ্যাত্মিক আৰু নৈতিক প্ৰশিক্ষণৰ অন্তৰ্ভূক্ত কৰা উপযুক্ত শিক্ষা প্ৰদান কৰা।

সাংস্কৃতিক সংৰক্ষণ ঃ কলা-সংগীতত গুৰু-শিষ্যৰ পৰম্পৰা এতিয়াও গভীৰভাৱে বৰ্তি আছে। ধ্ৰুপদী সংগীতজ্ঞ, নৃত্যশিল্পী আৰু শিল্পীসকলে প্ৰায়ে এজন গুৰুৰ তত্ত্বাৱধানত প্ৰশিক্ষণ লয়। এই সম্পৰ্কবোৰ পৰম্পৰাগত আৰ্হিৰ সৈতে মিল থকা আৰু গভীৰভাৱে ব্যক্তিগত আৰু দীৰ্ঘস্থায়ী হ'ব পাৰে।

আধুনিক যুগত গুৰু-শিষ্যৰ সম্পৰ্কৰ প্ৰাসংগিকতা ঃ

শিক্ষা আৰু শিক্ষণ পদ্ধতিৰ বিৱৰ্তনৰ পিছতো আধুনিক যুগত গুৰু-শিষ্যৰ পৰম্পৰাৰ প্ৰাসংগিকতা আছে। তলত ইয়াৰ বিস্তৃত দৃষ্টিভংগী দিয়া হৈছে —

১) **ব্যক্তিগত শিক্ষণ ঃ** ব্যক্তিগত শিক্ষাৰ আধিপত্য থকা যুগত গুৰু-শিষ্যৰ পৰম্পৰাত শিষ্যৰ ব্যক্তিগত শিক্ষণত গুৰুত্ব দিয়া হয়। এই কথা স্বীকাৰ্য যে প্ৰতিজন ব্যক্তিৰ সুকীয়া শক্তি, দুৰ্বলতা আৰু শিক্ষণ শৈলী আছে। আধুনিক শিক্ষাত ছাত্ৰৰ সম্পৰ্ক শৈক্ষিক বিষয়ৰ বাহিৰলৈও বিস্তৃত আৰু ই নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক পথ প্ৰদৰ্শনকো সামৰি লৈছে। আজিৰ এই দ্ৰুতগতিত চলি থকা পৃথিৱীখনত, য'ত মূল্যবোধক কেতিয়াবা উপেক্ষা কৰা হয়, এই পৰম্পৰাত প্ৰদান কৰা শিক্ষাই ব্যক্তিক দায়িত্বশীল নাগৰিক হিচাপে গঢ় দিয়াত অতুলনীয় হিচাপে পৰিগণিত হৈছে।

২) **সমালোচনাত্মক চিন্তা ঃ** অন্ধ আজ্ঞাকাৰিতাৰ পৰম্পৰাগত ধাৰণাটোৰ বিপৰীতে গুৰু-শিষ্যৰ সম্পৰ্কই সমালোচনাত্মক চিন্তা আৰু প্ৰশ্নক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে। এজন ভাল গুৰুৱে কেৱল জ্ঞান প্ৰদান কৰাই নহয়, শিষ্যৰ মাজত বিশ্লেষণ, মূল্যায়ণ আৰু উদ্ভাৱনৰ ক্ষমতাও গঢ়ি তোলে। সমালোচনাত্মক চিন্তাধাৰাৰ দক্ষতাক লালন পালন কৰাৰ ওপৰত আধুনিক শৈক্ষিক ব্যৱস্থাৰ গুৰুত্ব যথেষ্ট আছে।

৩) **অনুকূলন ক্ষমতা ঃ** পৰম্পৰাগত পৰম্পৰাৰ শিপা প্ৰাচীন সংস্কৃতিত যদিও ইয়াৰ নীতিসমূহ সমসাময়িক প্ৰসংগৰ লগত খাপ খোৱা বিধৰ। আধুনিক গুৰুসকলে প্ৰযুক্তি, উদ্ভাৱনীমূলক পাঠদান পদ্ধতি আৰু আন্তঃশাখা পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰি শিক্ষণ ফলাফল বৃদ্ধি কৰাৰ লগতে গুৰু-শিষ্য গতিশীলতাৰ মাত্ৰা নিৰূপণ কৰিব পাৰে।

ISSN : 3048-6394
Vol.: 02, Issue: 01; July, 2024

৪) **আৱেগিক সহায় ঃ** শৈক্ষিক পথ প্ৰদৰ্শনৰ উপৰিও গুৰুৱে প্ৰায়ে শিষ্যক আৱেগিক সহায় আৰু সাহস প্ৰদান কৰে। আজিৰ উচ্চ মানসিক চাপৰ পৰিৱেশত এই দিশটো বিশেষভাৱে প্ৰাসংগিক,কিয়নো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কেতিয়াবা বিভিন্ন চাপৰ সন্মুখীন হয়। এইক্ষেত্ৰত সহায়কাৰী গুৰু এজনে ছাত্ৰৰ মংগল আৰু শৈক্ষিক সফলতাত যথেষ্ট প্ৰভাৱ পেলাব পাৰে।

৫) **সাংস্কৃতিক সংৰক্ষণ ঃ** সাংস্কৃতিক ঐতিহ্য আৰু পৰম্পৰাগত জ্ঞান ব্যৱস্থা সংৰক্ষণৰ বাবে গুৰু-শিষ্যৰ পৰম্পৰা অপৰিহাৰ্য। বিশ্বায়ন আৰু দ্ৰুত সাংস্কৃতিক একত্ৰীকৰণৰ যুগত এই পৰম্পৰাসমূহ বজাই ৰখাটোৱে বৈচিত্ৰ্যময় সাংস্কৃতিক সত্তাৰ পৰিচয় দিয়াৰ উপৰিও ইয়াৰ পদ্ধতিসমূহ সুৰক্ষিত কৰাত সহায় কৰে।

মূলতঃ পৰম্পৰাগত গুৰু-শিষ্যৰ পৰম্পৰাক আধুনিক সমাজৰ দাবীৰ লগত খাপ খুৱাব লাগিব যদিও ইয়াৰ মূল নীতিসমূহ ব্যক্তিগতকৃত শিক্ষণ, নৈতিক, পথ প্ৰদৰ্শন, দক্ষতা সঞ্চাৰণ, সমালোচনাত্মক চিন্তাধাৰা, অভিযোজন ক্ষমতা, আৱেগিক সমৰ্থন আৰু সাংস্কৃতিক সংৰক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত অত্যন্ত প্ৰাসংগিক হৈ . আছে। আজিৰ প্ৰেক্ষাপটত গুৰু- শিষ্যৰ পৰম্পৰাই বিভিন্ন ৰূপত প্ৰকাশ পায়, আধ্যাত্মিক বংশত পৰম্পৰাগত গুৰু -শিষ্যৰ সম্পৰ্কৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সমাজত আনুষ্ঠানিক শিক্ষা আৰু ব্যক্তিগত শিক্ষণৰ কাৰ্যসূচীলৈকে। প্ৰজ্ঞাৰ প্ৰতি থকা শ্ৰদ্ধা, জ্ঞানৰ সন্ধান, শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ মাজৰ পবিত্ৰ বন্ধন সমাজৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত অবিচ্ছেদ্য অংগ হৈয়েই আছে । অৱশ্যে কেতিয়াবা উদ্ভাৱন আৰু বৈচিত্ৰ্যৰ দ্বাৰা গঠিত পৰিবেশত ইয়াৰ কিছু সালসলনি নোহোৱাকৈ থকা নাই।

উপসংহাৰ ঃ

আলোচনাৰ শেষত ক'ব পাৰি যে ব্যক্তিগতকৃত, সামগ্ৰিক শিক্ষাৰ ওপৰত গভীৰ গুৰুত্ব দিয়া গুৰু-শিষ্য পৰম্পৰাই ভাৰতীয় শিক্ষা ব্যৱস্থাতএক স্থায়ী প্ৰভাৱ পেলাইছে। আধুনিক অভিযোজনে ইয়াৰ অনুশীলনক ৰূপান্তৰিত কৰিলেও ব্যক্তিগত প্ৰশিক্ষণ, নৈতিক নিৰ্দেশনা আৰু গভীৰ জ্ঞান-হস্তান্তৰ মূল্যবোৰ প্ৰাসংগিক হৈয়েই আছে। আধুনিকতাৰ সৈতে পৰম্পৰাৰ ভাৰসাম্য ৰক্ষা কৰা, সৰ্বাংগীনতা নিশ্চিত কৰা আৰু গুৰুৰ ভূমিকাৰ অখণ্ডতা বজাই ৰখা আদি দিশত এই প্ৰাচীন পৰম্পৰাই আজিকোপতি অবিৰতভাৱে চৰ্চিত তথা সকলোৰে মাজত সমাদৃত হৈ আছে। গতিকে বৰ্তমানেও এই পৰম্পৰাৰ প্ৰাসংগিকতা নিশ্চিতভাৱে আছে।

সহায়ক গ্ৰন্থপঞ্জী ঃ

১) চলিহা, বেদ কুমাৰ, শইকীয়া, তৰুণ আৰু শইকীয়া, ৰুণু বৰা (২০২৪). শিক্ষাৰ আধাৰ, বিদ্যাভৱন. মহাত্মা গান্ধী পথ, যোৰহাট, প্ৰথম সংস্কৰণ।
২) শইকীয়া, তৰুণ, শইকীয়া, ৰুণু বৰা,বৰুৱা, বনশ্ৰী আৰু শইকীয়া, জিন্তু (২০২৪). মূল্যবোধৰ শিক্ষা, বিদ্যাভৱন, মহাত্মা গান্ধী পথ, যোৰহাট, প্ৰথম সংস্কৰণ
৩) শৰ্মা, তৰুণ কুমাৰ আৰু গোস্বামী, ৰজনীকান্ত (২০২৪). ভাৰতৰ শিক্ষাৰ বুৰঞ্জী, বনলতা, ডিব্ৰুগড়।

****